

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор Тернопільського
національного педагогічного
університету ім. В. Гнатюка

Буйак Б.Б.

27 квітня 2023 р.

**ПРОГРАМА
ВСТУПНОГО ВИПРОБУВАННЯ
ДО АСПРАНТУРИ ДЛЯ ЗДОБУТТЯ СТУПЕНЯ ДОКТОРА ФІЛОСОФІЇ
ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 103 НАУКИ ПРО ЗЕМЛЮ**

Тернопіль 2023

Програма вступних випробувань для вступу на освітню програму доктор філософії зі спеціальності 103 «Науки про Землю» Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, 2023 р.

Галузь знань 10 Природничі науки
(шифр та назва)

спеціальність 103 Науки про Землю
(шифр та назва)

Розробники:

Заставецька Л.Б. – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри географії та методики її навчання;

Кузишин А.В. – доктор географічних наук, доцент кафедри географії України і туризму, декан географічного факультету;

Сивий М.Я. - доктор географічних наук, професор кафедри географії та методики її навчання;

Царик Л.П. - доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри геоєкології та методики викладання екологічних дисциплін

Схвалено вченою радою географічного факультету, протокол № 6 від «29» березня 2023 року

ВСТУП

Програма складена відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України, Закону України «Про вищу освіту» від 6 вересня 2014 року, постанови КМ України «Про затвердження порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)» від 23 березня 2016 р. № 261, «Правил прийому до аспірантури Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка на 2022 рік» (https://tnpu.edu.ua/abiturient/pdf/2022/dodatok_10.pdf).

Програма для підготовки до здачі вступного іспиту на освітню програму доктор філософії зі спеціальності 103 «Науки про Землю» в аспірантуру, складена з метою удосконалення підготовки та атестації наукових та науково-педагогічних кадрів. У ній викладено основні вимоги до підготовки майбутніх аспірантів, які засвоїли універсальний курс географічних дисциплін.

До основних форм фахової підготовки майбутніх аспірантів входить: самостійне вивчення основних тем змістових розділів, читання першоджерел та опрацювання додаткової літератури, відвідування консультацій, складання вступного іспиту.

При складанні програми також використано досвід низки вищих навчальних закладів України, зокрема Київського національного університету ім. Т. Шевченка, Київського національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова, Львівського національного університету ім. І. Франка, Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича.

Вступне випробовування з охоплює матеріал з таких розділів: «Історія розвитку географічної науки», «Основи теорії і методології», «Суспільна географія світу», «Економічна та соціальна географія України», «Соціально-економічна картографія», «Геоєкологія», «Раціональне природокористування». Програма відображає історико-географічні, теоретико-методологічні, методичні і прикладні аспекти фізичної, суспільної географії та конструктивної географії, сучасні напрямки дослідження, перспективні тенденції розвитку. У кожному з питань програми відображено внесок українських і зарубіжних вчених у вирішення тієї чи іншої наукової проблеми. Для підготовки майбутніх аспірантів до вступних випробовувань подано список літератури.

1.МЕТА ТА ЗАВДАННЯ СКЛАДАННЯ ВСТУПНОГО ІСПИТУ

Головна мета вступного іспиту зі спеціальності – це підсумкова перевірка набутих знань та умінь застосовувати їх як у власному науковому дослідженні, так і в педагогічній та науковій діяльності.

Майбутні аспіранти на іспиті повинні розкрити основний зміст питань білета та додаткових запитань і показати при цьому:

- знання першоджерел та вміння використовувати їх змістовні ідеї при аналізі географічних проблем, а також проблем світового суспільного розвитку, сучасних геополітичних тенденцій;
- знання місця України на політичній карті світу за основними соціально-економічними показниками її розвитку, вміння аналізувати ці показники, а також чинники, які впливають на їх формування;
- уявлення про історичні особливості розвитку географічної науки в Україні та в світі;
- володіння загальногеографічними принципами та категоріями, вміння оперувати ними при викладенні теоретичного матеріалу;
- вміння творчо мислити;
- здатність застосовувати географічні знання у власному науковому дослідженні, а також при розгляді питань соціально-економічного розвитку власної країни, інших країн та регіонів світу.

2. ПРОГРАМА ВСТУПНОГО ВИПРОБУВАННЯ

1. Географічні ідеї в античний період в Україні та Європі (до XVI ст.). В. Григорович-Барський, Ю. Дрогобич.

2. Формування національних географічних шкіл і зародження сучасної географії.

3. Вивчення економічних та соціальних питань у XVII-XIX ст. (К. Ріхтер, Й. Тюнер, Д. Журавський, К. Арсенєв, Л. Мечников, Ф. Ратцель, О. Гетнер, П. Чубинський і його етнографо-статистичні дослідження).

4. Економічна географія в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст. (П.Крюков, О.Русов, М. Туган-Барановський, А. Синявський, В. Кубійович, С. Рудницький, О. Степанів та ін.).

5. Формування української школи соціально-економічної географії (С. Рудницький, К. Воблій, В. Геренович, В. Садовський, О. Діброва, М. Паламарчук).

6. Розвиток економічної географії в Україні у XX ст.. (М. Птуха, М. Шраг, Л. Корецький, О. Ващенко, П. Волобай, В. Поповкін, О. Паламарчук та ін.).

7. Сучасні економічні та соціально-географічні дослідження (М. Пістун, О. Шаблій, О. Топчієв, Л. Немець, В. Руденко, В. Джаман, Я. Олійник та ін.).

8. Методологічна база сучасної економічної і соціальної географії.

9. Основні поняття економічної та соціальної географії: територіальний поділ та інтеграція праці, територія, територіальна (геопросторова) організація суспільства.

10. Основні закони, закономірності та принципи територіальної організації суспільства.

11. Співвідношення понять "економічна та соціальна географія", "суспільна географія". Місце економічної і соціальної географії в системі географічних наук.

12. Основні методи дослідження в економічній та соціальній географії.

13. Економічна географія: предмет вивчення і завдання.

14. Соціальна географія: предмет вивчення і завдання.

15. Поняття "виробничо-територіальний комплекс", його види.

16. Поняття "територіально-виробничий комплекс", його види.

17. Поняття "національний комплекс", його структура. Комбіновані структури.

18. Поняття "економіко-географічне положення". Види економіко-географічного положення.

19. Економіко-географічне положення України.

20. Поняття "природно-ресурсний потенціал". Природно-ресурсний потенціал України.

21. Населення України, сучасна демографічна ситуація.

22. Статеві-вікова структура населення України. Працересурсний потенціал.

23. Етнічний склад населення України. Українська діаспора.

24. Міграції населення, їх види. Міграції населення України, їх вплив на демографічні процеси.

25. Трансформація галузевої структури господарства України у перехідний період.

26. Регіональні особливості господарської діяльності в Україні. Соціально-економічні регіони.

27. Політична карта світу, місце України на карті світу.

28. Основні типи країн на карті світу.

29. Основні регіони світу. Європа.

30. Країни Азії: типізація за рівнем соціально-економічного розвитку.

31. Країни Африки: типізація за рівнем соціально-економічного розвитку.

32. Країни Північної Америки: типізація за рівнем соціально-економічного розвитку.

33. Країни Південної Америки: типізація за рівнем соціально-економічного розвитку.

34. Країни Близького Сходу: типізація за рівнем соціально-економічного розвитку.

35. Транснаціональні корпорації, їх вплив на розміщення світового господарства.

36. Населення та демографічні проблеми світу. Демографічний перехід, його фази.

37. Урбанізація, її види. Світові і глобальні міста. Агломерації, урбанізовані зони.

38. Природно-ресурсний потенціал світу. Забезпеченість людей сировиною, енергоносіями та забезпечення сталого розвитку.

39. Основні галузі світового господарства (промисловість, сільське господарство, транспорт).

40. Держава і територія. Геополітика (Ф. Ратцель, Х. Маккіндер, Ю.Липа, К. Хаусхофер, С. Хантігтон, З. Бжезінський, та ін.).

41. Регіоналізм у політиці. Сепаратизм і його прояви в Україні та світі.

42. Екологічні проблеми сучасності, поняття ноосфери, геологічна діяльність людства.

43. Геологічний та біотичний кругообіг речовин у природі. Екологічні фактори та їх вплив на живі організми. Концепція екологічної ніші.

44. Природні ресурси як економічна категорія. Класифікація природних ресурсів.

45. Соціально-економічні передумови екологічних проблем. Основні екологічні проблеми України.

46. Геологічне середовище як невід'ємна частина навколишнього середовища та біосфери. Антропогенні фактори, що впливають на стан геологічного середовища.

47. Уявлення про забруднення та виснаження підземних вод. Моделі міграції забруднених вод у водоносних горизонтах.

48. Поняття про раціональне використання та охорону підземних вод. Основні види водоохоронних заходів. Проблеми управління станом геологічного середовища.

3. ФОРМА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ: екзамен.

4.ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ: підсумковий контроль: висвітлення в письмовій та усній формі основного змісту питань білета, розуміння та розкриття основних проблем тематичних запитань та відповіді на додаткові запитання, оперування фаховою географічною термінологією.

5. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ ПРИ СКЛАДАННІ ВСТУПНОГО ІСПИТУ

Вступне випробування оцінює знання навички і здібності вступників, необхідні для навчання за освітньою програмою підготовки науково-педагогічних кадрів в аспірантурі спеціальності 103 «Науки про Землю».

Вступне випробування включає відповіді на три теоретичних питання за темами програми вступного випробування. Питання є рівнозначними за складністю.

При підготовці відповідей на питання може бути використана Програма вступного випробування.

Підсумкова оцінка вираховується як середнє арифметичне оцінок, отриманих вступником в результаті відповіді на кожне питання.

Максимально можлива оцінка за вступне випробування - 5 (відмінно), мінімальна - 2 (незадовільно). При отриманні оцінки незадовільно хоча б по одному з питань виставляється підсумкова оцінка незадовільно

Оцінка **«відмінно»** виставляється за ґрунтовну відповідь, коли вступник вільно володіє матеріалом, логічно і послідовно його розкриває, оперує науковою термінологією, використовує й дає критичну оцінку широкого кола наукових джерел, здійснює самостійний аналіз засвоєного матеріалу, супроводжує виклад матеріалу статистичним цифровим матеріалом, використовує сучасні теорії наукових досліджень, вміє застосовувати теоретичні знання на практиці.

Оцінка **«добре»** виставляється за ґрунтовну відповідь, послідовний і систематизований виклад матеріалу. Однак при відповіді вступник допускає певні неточності в трактуванні окремих питань чи проблем, у викладі фактів, визначень чи понять, поясненні класифікацій, відчуває труднощі при проведенні теоретичних узагальнень, не використовує достатньої кількості наукових джерел і статистичного матеріалу.

Оцінка **«задовільно»** виставляється тоді, коли вступник в основному орієнтується у суті питання чи проблеми, але не може достатньо аргументовано сформулювати висновки, провести певні узагальнення, вміло пов'язати теоретичні узагальнення з практикою, відчуває значні труднощі у логічному викладі змісту питання, недостатньо переконливо і впевнено висловлює свої думки.

Оцінка **«незадовільно»** виставляється у тому разі, коли вступник зовсім не орієнтується у суті питань, не володіє необхідним понятійним апаратом, не опанував мінімуму наукових джерел, не знає основоположних питань географічної науки, не може дати відповіді на додаткові запитання. Відповідь відсутня.

6. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна література до програми вступного іспиту

1. Безуглий В.В., Козинець С.В. Регіональна економічна і соціальна географія світу: Навч. посіб. Вид. 2-ге, доп., перероб. К.: ВЦ «Академія», 2007. 688 с.
2. Блій Г. де., Муллер П., Шаблій О. Географія: світи, регіони, концепти: [пер. з англ.; передмова та розділ «Україна» О.І. Шаблія]. К.: Либідь, 2004. 740 с
3. Голиков А. П., Олійник Я.Б. Вступ до економічної і соціальної географії: навч. Посібник. К.: Либідь, 1997. 316 с.
4. Дністрянський М.С. Геополітичні проблеми та перспективні моделі формування культурної самобутності України. Вісник Львівського національного університету ім. Івана Франка. Серія географія. 2008. №35. С. 72–80.
5. Жупанський Я.І. Історія географії в Україні: посібник. Видання друге, доповнене. 2006. 276 с.
6. Корнеєнко С.В. Методика гідрогеологічних досліджень. Основні методи і види гідрогеологічних досліджень. - К.: ВПЦ «Київський університет», 2001.
7. Лозинський Р.М. Мовна ситуація в Україні (суспільно-географічний погляд). Львів, 2008. 502 с.

8. Мандрик Б.М., Чомко Д.Ф., Чомко Ф.В. Гідрогеологія. К.: ВПЦ «Київський університет», 2005.
9. Мезенцев К.В. Методи дослідження в суспільній географії: традиції та новації. Економічна та соціальна географія. Наук. зб. 2013. Вип. 1(66). С. 31-42.
10. Національний атлас України. НАН України, Інститут географії, Державна служба геодезії, картографії та кадастру; голов. ред. Національного атласу України Л.Г. Руденко. К. : ДНВП «Картографія», 2007. 435 с.
11. Немець К.А., Немець Л.Н. Просторовий аналіз у суспільній географії: нові підходи, методи, моделі. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. 228 с.
12. Немець Л.Н. Устойчивое развитие: социально-географические аспекты (на примере Украины): Монография. Х.: Факт, 2003. 383 с.
13. Новітня українська суспільна географія. Хрестоматія. [упор. та автор біогр. статей проф. О. Шаблій]. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2007. 1008 с.
14. Олійник Я.Б., Степаненко А. В. Вступ до соціальної географії : навч. посібн. К. : ТОВ «Знання», 2000. 204 с
15. Олійник Я.Б. Економіко-екологічні проблеми територіальної організації виробництва і природокористування. К. : Лібра, 1996. 208 с.
16. Паламарчук А.М. Общественно-территориальные системы (логико-математическое моделирование). К. : Наукова думка, 1992. 270 с.
17. Пилипенко І.О., Мальчикова Д.С. Методика суспільно-географічних досліджень (на матеріалах Херсонської області): навчальний посібник. Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2007. 112 с.
18. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії: навч. посібник. Київ: Вища школа, 1996. 231с.
19. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: підручник для студентів географічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Одеса: Астропринт, 2009. 544 с.
20. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: навч. посібник Одеса: Астропринт, 2005. 632 с.
21. Хаггет П. Пространственный анализ в современной географии. М.: Прогресс, 1968. 684 с.
22. Шаблій О.І. Математичні методи в соціально-економічній географії. Львів: Світ, 1994. 304 с.
23. Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2001. 744 с.
24. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І.Франка, 2003. 444 с.
25. Шаблій О.І. Соціально-економічна географія України: навч. посіб. Львів: Світ, 2000. 680 с.
26. Шевчук Л.Т. Соціальна географія: навчальний посібник. К.: Знання, 2007. 349 с.

Додаткова література для підготовки до іспиту

1. Жупанський Я.І. Словник термінів і понять з географії. Чернівці: Технодрук, 2006. 192 с.
2. Іщук С.І., Гладкий О.В. Географія промислових комплексів: підручник. Затверджено МОН України. К.: Знання, 2011. 375 с.
3. Стеченко Д.М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: підручник. К.: Вікар, 2006. 396 с.
4. Стеченко Д.М. Управління регіональним розвитком. К.: Вища школа, 2000. 223 с.
5. Мадіссон В.В., Шахов В.А. Сучасна українська геополітика. К., 2003. 176 с.
6. Мезенцев К.В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку: монографія. К.: ВПЦ «Київський ун-тет», 2005. 253 с.
7. Мороз С.А., Онопрієнко В.І., Бортник С.Ю. Методологія географічної науки: навчальний посібник. Київ: Заповіт, 1997. –333 с.
8. Немець К.А. Інформаційна взаємодія природних і соціальних систем: монографія. Х.: Східнорегіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2005. 428 с.